

XX. YÜZYILDAKİ DESTAN TARTIŞMALARI ve " E R G E N E K O N "

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Batı edebiyatı, eski Yunan kültürüne ve mitolojisine dayanıyordu. Bu edebiyat, konularını Yunan mitolojisinden alıyor "istiare zemini" yani " edebiyatın malzeme deposu" olarak bu kaynağı kullanıyordu.

Millî edebiyat akımını kuranlar şu esaslı sorunun cevabını arıyorlardı: Bizim "istiare zemini"miz ne olacaktı?

Millî edebiyat mensuplarının hemen hepsi eski Yunan edebiyatına sempati duyuyorlar ve onun yüksek bir edebî ürün olarak öğrencilere okutulmasını faydalı buluyorlardı. Fakat Servet-i Fünûn mensuplarının yaptığı gibi Batı dünyasından hayaller ve konular alınmasını doğru bulmuyorlardı. Konu ve hayallerin Türk kültüründen alınması gerektiği konusunda aralarında fikir birliği vardı. Eski Türk destanlarından, Türk halk edebiyatından faydalanılması gerektiğini söylüyorlardı ve böyle bir anlayışla eserler yazıyorlardı.

Ancak günümüzde büyük bir Türk destanı yazılabilir miydi?

Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü bunun mümkün olduğunu düşünüyorlardı. Ali Canip, ise, bunun artık günümüzde mümkün olmadığına inanıyordu. Bu tartışmalar, genişleyip devam etti, Hilmi Ziya da sonradan bu tartışmalara katıldı.

Ali Canip, 1917 yılında, Köprülü'den Ribot'nun "Yaratıcı Muhayyile Üzerine Tetkik" kitabını alır, okuduktan sonra Ribot'ya dayanarak Yeni Mecmuada "Epope Nedir?" adlı bir makale yayınlar. Tahmin ettiği gibi, Gökalp bu makaleden rahatsız olur. Bunun üzerine Canip, Gökalp'e bir mektupla fikrini sorar. Gökalp, makalenin kendi düşüncelerine aykırı olduğunu bildirir. Ali Canip "Epope Asrî Bir Nev' midir?" adıyla Büyük Mecmua'da yayınladığı ikinci bir makalesinde Ziya Gökalp'in zaman zaman belirli yazarları okuduğunu, onların dışındakilerin fikirlerine değer vermediğini söyler ve bu durumdan yakınır. Ali Canip, aynı yazıda daha sonra, Ribot'ya dayanarak, Epope Konusundaki düşüncelerini belirtir ve iki nokta üzerinde durur:

«Birincisi epopenin mevzuunun, şâirlerin ferdî zekâsından çıkmadığıdır. Hiç şüphe yok meselâ Truva muharebesi Homer'den evvel Yunanlıların, İran ve Turan mücadelesi Firdevsi'den evvel Acemlerin vicdanında yaşıyordu; ihmal edilmeyecek noktaların ikincisi Homer yahud Firdevsi'nin zekalarına, yazdıkları eserlerde esasî vasf olan «Merveilleux - harika-»nın pek samimî izdivaç etmiş olmasıdır.»

Ali Canip, Batılı bazı düşünörlere dayanarak kurallarını bilmekle destan yazılamayacağı sonucuna varır.

Fuad Köprülü Büyük Mecmua'nın 5. sayısında «Epope Meselesi» adlı yazısında Canip'e cevap verir. Köprülü henüz bastırmağa muvaffak olamadığı «Muhtasar Türk Edebiyatı

Tarihi» isimli eserinin «Milli Destanlar» bölümünden iktibasta bulunarak Ribot'un görüşlerinden ayrıldığını belirttiikten sonra kendi görüşlerini açıklar:

« Yine bunlardan biraz evvel «Yeni Mecmua»nın ilk sayılarından birine «Millî Vezin» unvanıyla yazdığım bir makalede, millî edebiyat cereyanında vezin ve lisan meselelerinin için en basit ciheti olduğunu söyledikten sonra diyordum ki: "Asıl mes'ele, edebiyatımıza şimdiye kadar meşk hizmetini görmüş yabancı edebiyat tesirlerinden kurtulmak, millî hayatı edebiyatta yaşatmak, millî zevki aks ettirmektir. Bunun için halk arasında yaşayan müşterek güzellik hazinelerine, folklorla, eğer kalmışsa eski millî destan bakiyelerine müracat olunur. İşte romantizminin esasını teşkil eden ve Puşkin'le arkadaşlarını yetiştiren «halka doğru gitmek» bundan ibarettir. Nitekim Alman romantizmi de bu nokta-i nazardan budur. İşte millî edebiyatçıların bizde de yapacağı hareket budur; ve bizim millî destanı ve eski evzânı ta Altay dağlarına, Karacuk Tepelerine gidip aramamız sırf bundan dolayıdır... Biz, bazılarının korktukları gibi, dağlardan derelerden, millî destan bakiyelerinden eski bir san'at şekli alacak değiliz. Alman ve Rus romantiklerinin yaptığı gibi, millî san'atın unsurlarını onlardan aldıktan sonra bugünkü kafamızla ve bugünkü zevkimize göre o unsurları terkîb edeceğiz; ve ancak bu suretle millî olduğu kadar asrî bir edebiyat meydana çıkaracağız. Bu eski müşterek destan bakiyelerinin, ma'serî muhayyilenin yarattığı bu mahsullerin ne yüksek, ne ilâhî bir güzellik menbaı olduğunu birçokları hala anlayamıyor. Eğer onlar, bir taraftan edebiyat müverrihlerinin diğer taraftan Gabriel Seay gibi en yeni bediiyatçıların bunlardaki güzellikleri tahlile sahifeler ayırdıklarını bilselerdi, bize anlamadan isnad ettikleri iptidailiğin asıl kime raci olacağını öğrenirlerdi...»

Köprülü, Ali Canip'ten ayrıldığı noktaları da şöyle belirtir: «Bugün bu mütalâaları hulasa edecek olursak, millî edebiyat hareketinin mahiyeti ve gayesi hakkındaki fikrimizi daha vazih olarak anlatabiliriz. Biz bu hareketin «Türk romantizmine doğru» cereyan şeklinde olmasını ve bunun için maziye , halka, folklorla, halk vezin ve lisanına, halk zevkine, bir kelime ile, millî epopeye gidilmesini terviç ediyorduk. Canip Bey «Epopé Nedir» makalesinde «Ribot» dan çıkardığı neticelerle, zımmen, bizim millî edebiyat hakkındaki bu esasî umdelerimize hücum etmiş demektir.» Köprülü, epopenin ferdî muhayyilenin eseri olamayacağını, ama her zaman için "bir defa ahval ve şeriat dairesinde teşekkül eden "millî epope" parçalarının toplanıp terkib edebileceğini savunur ve bunu örneklerle açıklar. Firdevsi, Lönrot ve Alman romantizminin bu iddianın yıkılmaz delilleri olduğunu söyler.

Ali Canip, Büyük Mecmua'da yayınlanan "Yine Epopeye Dair"¹ başlıklı makalesinde Köprülü'ye cevap verir. Eski iddialarını tekrarlar ve "Millî epopemiz yoktur!" sonucuna varır. Canip iddialarını toplu olarak da şöyle özetler:

"Benim «tez»im şu: Epope asrî bir nev değildir. Ortada millî epopemiz yok. Şimdiden sonra da yazılamaz. Epopenin asrî bir nev olmadığını, Ribot'yla beraber edebî tekâmülü göz önünden ayırmayarak tekrar etmişim, çünkü o "tarihen, diyor, evvel emirde ilâhî şahsiyetler, tecessüm eden «mythe,

¹Ali Canip, "Edebî Hareketler: Yine Epopeye Dair "-12 Nisan 1335(1919)-, Büyük Mecmua, C.I, nu:6, 24 Nisan1335 (1919), s.84.

usture»lerden epopeler çıkmıştır. Bunlarda mabudlarla kahramanlar birbirine karışmışlardır. Aynı cihanda yaşarlar; sonra ilâhî seciye yavaş yavaş silinir. Usture hayâtın alâlade şartlarına yaklaşır, romanesk, roman, ve nihayet realist roman oluncaya kadar..»(Essai sur l'imagination Créatrice, «Yaratıcı Muhayyileye dair tedkik» sahife 113) Madem ki Fuad Bey «Epopenin mahiyeti hakkında Ribot'dan ayrılmadığını » iddia ediyor, Üstadın bu fikrini kabul etmiş oluyor demektir. Binaenaleyh yine Ribot'nun tekamülî nokta-i nazarından edebiyat için yaptığı şu tarifi de reddedemeyecektir: La littérature est une mythologie déchue et rationalisée, yani edebiyat hubût etmiş, aklîleştirilmiş bir esâtirden ibarettir.»

Tanzimattan sonra destan karşısında Türk edebiyatçılarının aldığı tavrı Hilmi Ziya Ülken bütünüyle ele almış ve "Beşerî Edebiyatın Maşerî Esasları"nı araştırırken yazarlarımızın destan karşısında aldıkları tavrı özet halinde ortaya koymuştur. Ali Canip'ten sonra bu önemli konu üzerinde ısrarla duran Hilmi Ziya'nın görüşlerini kısaca aşağıya alıyoruz:

Hilmi Ziya'ya göre Tanzimatla beraber destanlarla alâkadar olmuş ve « Epik » tür üzerinde durmuş üç yazarımız vardır ve bunların meseleye bakış tarzı üç merhaleyi belirlemiştir: Namık Kemal, Midhat Efendi, Ziya Gökalp.

Hilmi Ziya, Namık Kemal'in bu sahadaki faaliyetlerini şöyle değerlendirir: "Türkiyede romantizm cereyanını açan bu mühim sima, vatan hissini uyandırmak için Türk ve islâm tarihini destanî edebiyatın umumî mevzuu addetmekte idi. Ona göre Osmanlı ve büyük Türk tarihindeki kahramanlar millî mefâhirin ve vatan hissini uyandırılması için en mükemmel vasitalardır: Celaledin Harzemşah, Cezmi ilâh... bu fikrin mahsulüdür. Abdülhak Hamid bu fikrin muakkibidir. Eşber, Tezer, ilâh gibi. Destanın bu tarz telakkisi, esasında hatalı idi. Bu hata da Namık Kemal'in Viktor Hugo'yu taklid etmesinden ileri geliyordu. » Hilmi Ziya'ya göre, Namık Kemal'in destan telâkkisi, edebiyatımızda ancak geçici bir iz bıraktı.

Hilmi Ziya, Midhat Efendi'nin epik türü hurafe saydığı için değer vermediğini tespit eder: "Romantik edebiyatın aksülameli olarak sınıf edebiyatı ve romancılık doğduğu için destanî mevzulara karşı olan teveccüh de zail oldu. Edebiyat-ı Cedidenin bu ihmâlini, aleyhdarlık derecesine çıkaran Midhat Efendi olmuştur. Bu zat - doğrudan doğruya - destanî mevzulara hücum etmekte idi. Ona göre « terakki»nin yegane çaresi halka fennî ve Avrupaî bilgileri tamim etmektir. Bunun için de halkı, okumakta olduğu destanî ve dinî mevzulardan uzaklaştırarak, onlara fennî hikâyeler okutmak lâzımdı.» Bu görüş, birçok taraftarlar bulmuştur.

Hilmi Ziya'ya göre Ziya Gökalp, bir Türk romantizmi yaratmak için epik türe yönelmişti: "Memlekete romantik bir milliyet telakkisi getiren Ziya Bey, bin-netice edebiyatta da ikinci bir romantizme kapı açmak istemiştir. Filhakika zamanında büyük edebî şahsiyetler mevcut bulunmadığı ve kendisi de sanatkar olmadığı için bu telkîninde muvaffak olamamıştı. Fakat fikren kendisine bazı taraftarlar kazanmaktan da hali kalmadı. Ziya Bey'e göre "ki Midhat Efendi'nin aksülemeli idi" « batıl itikad » addedilen destanların millî mefahîr ve ictimaî timsâl olmak itibarıyla kıymeti vardır. Ancak « millî destan »ı bulmak için islâmiyetten evvelki devre kadar inmek lâzımdı. Madem ki

zühdi din ve fıkıh « ebatıl » ismiyle kendisinden evvelki bütün ustûreleri neyh etmiştir; o halde millî hayatın hakikî köklerini bulmak istersek onların neyh olduğu zamana kadar inmeli ve onları menbaından almamız, işte bu mülâhazalar sevkiyledir ki Gökalp romantik türkçülüğün "Turan" ismi altında gayri muayyen olan hudutları kadar geniş bir destan telâkkisine vardı: Ona göre aramızda kıymet olarak yaşamayan, memlekette hiç kimsenin ismini işitmediği bir Uygur veya Kırgız efsanesi millî destandır. Yahut hatta diğer Türk Kavimleri arasında bile unutulmuş olup, ancak bin senelik tarih kitaplarının sayfeleri arasında bulup çıkardığımız bir Oğuz efsanesi, bir Dede Korkut Hikâyesi, bir Deli Dumrul masalı, ilâh. millî destâna dahildir, işte, her romantik telakki gibi hakikatten tegafül eden bu cereyanın da akıbeti, tarih sayfelerinden çıkarılmış, yaşanmayan ve bin-netice yaşamayacak olan sun'î bir edebiyat tavsiye etmek olmuştur. Vakıya bu destan yazılmadı . Fakat yazılmayışının sebebini yalnız kudretli bir şâirin yetişmemesinde değil, daha ziyâde teklîf edilen şeklin çok sun'î ve gayri tabiî olmasında görmelidir. Nitekim bu ifratın neticesi olmak üzere, Ali Canip Bey gibi bazı muharrirler, suret-i umûmiyede destan aleyhinde bulunmağa başladılar."

Ancak, Ziya Gökalp'ın destan tanımını çok geniş bulan Hilmi Ziya'nın destan anlayışının da çok dar olduğu görülmektedir: Hilmi Ziya Ülken'in Dede Korkut Hikayeleri gibi sözlü gelenekte ve masalarda halâ yaşayan ve çok yakın bir geçmişe ait olan eserleri dahi tarihe gömülmüş, fosilleşmiş metinler olarak değerlendirmesi hiç de doğru bir görüş değildir.

Bugün bir destan aleyhtarlığı görülüyor diyen Hilmi Ziya aslında kabahatin destanda değil destanın ne olduğunun yanlış anlaşılmasında olduğunu söyler: « Evvelâ, şunu söylemek lazımdır ki: destan halk arasında yaşayan bir kıymet olmalıdır. Bu kıymetin tarihî değil ancak etnolojik manası vardır. Yabancı bir menşei olabilir; yahud, muhtelif menşelerin halitası da olabilir. Yeter ki halkın kıymet atfettiği ve tîmsâl olarak tanıdığı bir mevzu olsun. Eski mevzu, isimlerini değiştirmiş, islâmî bir renge bürünmüş olabilir. Bunun için onu islâmî libasından tecrid ederek eski haline koymağa çalışmak beyhudedir: Ali, Hüseyin, Battal, ilah. gibi. Saniye - Destanın esası lirik edebiyattır. Bu nevi, destana nazaran daha mukaddemdir. Aşık şâirleri tarafından terennüm edilen lirik edebiyat parçaları toplanarak destanı meydana getirir.... Binaenaleyh destanî edebiyatı yalnız kuru harp tasvirlerinden, hamaşî şiirlerden ibaret addetmek yanlış bir telâkkidir. » Hilmi Ziya, ayrıca destan kahramanlarının sadece ütopik varlıklar olmayıp onların beşerî tip vasıflarının da olduğunu kaydeder. Hilmi Ziya sonuç olarak dinî- destânî müşterek sembollerden yola çıkacak bir edebî cereyanın beşerî şiiire ve destana ulaşabileceğini söyler.

Edebiyatımızın ve sanatımızın çok önemli bir meselesi olan "istiare zemini" meselesini ilgilendirdiğinden millî edebiyat mensupları bu konuya büyük ilgi göstermişlerdir. Cumhuriyet devrinde Ali Canip'ten sonra bu mesele üzerinde en çok duran Hilmi Ziya Ülken olmuştur. Ancak Ali Canip ve Hilmi Ziya Ülken'den sonra bu önemli meselenin tartışması oldukça yüzeysel bir düzlemde kalmıştır. Destanlar gibi önemli bir kültür meselesine eğilen yukarıdaki aydınlarımızı saygı ile anıyoruz.

Destanlar, dinler gibi, toplumların kültür ve inanç

kaynaklarıdır. Aydınların, yazarların destanlar üzerinde düşünmeleri, tartışmaları, onları araştırmaları, eserlerinde onlardan yararlanmaları gerekir. Batı'nın bilimi, edebiyatı ve sanatı destan geleneği üzerinde yükselmiştir. Batı medeniyetinin bugünkü düşünce hayatının dahi merkezinde bu destanlar vardır. Batılılar, uzaya fırlattıkları araçların dahi adını destanlarından almaktadırlar. Buna karşılık ülkemiz aydınları artık Türk ve islâm medeniyeti dairesinde yer alan kültür öğeleri ile yeterince ilgilenmiyorlar. Bundan da önemlisi, destanlarımıza karşı gösterilen duyarsızlıktır: Kültürümüz içinde önemli bir yeri olan Ergenekon Destanı'nın adının son günlerde hukukî bir hadiseye "alem" yapılması, bizce büyük bir talihsizliktir.

Dinler ve destanlar, inanç konusudur. Onlara herkesin ve her kesimin saygı göstermesi toplumsal huzurun yararına olacaktır.

©<http://www.ege-edebiyat.org>